

אוניברסיטת בר-אילן



לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו ע

פרשת שלח לך, תשס"ד
מספר 552מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

על פרשת המרגלים

א. רשימת המרגלים

כבר תמהו פרשנינו הקלסיים על רשימת המרגלים, שבה אין שמות המרגלים מסודרים לשבטיהם לפי סדר הופעתם בראש הספר (במ' א), לא כסדר הדגלים במחנות המדבר (שם ב) ואף לא לפי הסדר הגאוגרפי של הנחלות בכנען (שם לד: טז-כט; דב' לג: ו-כד).

כיוון שנתייחס רמב"ן מסדר שבטי, הוא משער שהאנשים התרים את הארץ סודרו כפי מעלתם האישית. ר"ע מספורנו, בעקבותיו, סובר אף הוא שהסדר אישי, אך לא לפי מעלתם האישית של המרגלים, שהרי על פי המעלה האישית, כך כנראה סובר ר"ע, היו יהושע וכלב ראויים להימנות ראשונים, הן מבחינת צדקותם והן מבחינת מעמדם: יהושע היה סגנו של משה, וכלב עתיד היה להתמנות לראש שבט (במ' לד: יט). לכן סובר ספורנו שהתרים סודרו לפי גילם. אולי זה פתרון שבכרית מחדל, שהרי לא מצאנו במקרא רשימת אנשים על-פי גילם, כשאין מדובר באחים. ומה עניין לגיל כשמדובר בשליחות ציבורית?

ואולם, בלתי סביר לראות כמקריית את העובדה ש שארבעת הראשונים ברשימה הם משבטי לאה, על פי סדר לידתם, וארבעת האחרונים הם מבני השפחות. הסדר השבטי מופר אפוא רק בארבעת השמות האמצעיים: אפרים, בנימין, זבולון ומנשה. ודוק: גם בחטיבה זאת, שלושה הם מבני רחל, רק זבולון חריג ביניהם. לאתגר למצוא סדר שבטי ברשימה נענה האחרון לפרשנינו הקלסיים, ר"י אברבנאל. לתחילת הרשימה הוא קובע שני קריטריונים: א) ארבעת בני לאה הראשונים כסדר לידתם, בהשמת לוי שלא שלח מרגל. ב) כיוון שפתח בבכור לאה, ראובן, צירף אליו את השני בדגלו¹, הוא שמעון. אל ראש הדגל יהודה צירף את משנהו בדגלו, הוא יששכר. אחריהם מנה את ראש הדגל השלישי, הוא אפרים, ואליו צירף את "הנכבד מהחונים בדגלו והוא בנימין". אחריהם זבולון ומנשה שנשארו מדגלי בני הגבירות, ובסוף דגל בני השפחות שבראשו דן, ואליו צורף גד, גם הוא מבני השפחות.

ר"י אברבנאל תפס מרובה: גם סדר לידות - בהתחלה - וגם סדר דגלים, ואינם מתיישבים זה עם זה, שהלא בסדר הדגלים יקדם יהודה עם יששכר, לפני ראובן עם שמעון. ועוד: קשה לראות את ההיגיון שבצירוף השני בדגל עם ראש הדגל, תוך השמטת השלישי שבדגל. אמנם יש יתרון לראש דגל, שעל שמו קרוי כל מחנהו, אך יתרון לשני בדגל על השלישי לא מצאנו. וגם אין בכך עקביות, כי השני במחנה אפרים הוא מנשה, ואילו ברשימת התרים נמנה בנימין עם אפרים.²

מתוך כל אלה נראה לי שהרשימה בנויה לפי סדר אחד בלבד, הוא מחזורי הלידות של האימהות. תחילה ילדה לאה ארבעה בנים (בר' כט: לא-לה), לכן פותחת הרשימה בארבעת בניה הראשונים של לאה; בהיעדר לוי מהרביעייה הפותחת, נכלל בסופה בנה הבא של לאה, הוא יששכר. אחרי לאה, אשתו הראשונה של יעקב שילדה ראשונה, נמנים שני בניה של הגבירה השנייה בנשי יעקב, היא רחל. את בכורה יוסף שנחלק לשני שבטים, מייצג אפרים שהיה המועדף בבני יוסף (בר' מח: יז-כ). אחר-כך, אכן כדברי אברבנאל, משלימה הרשימה את שבטי בני הגבירות, שלא נמנו קודם: את זבולון מבני לאה, ואת מנשה מבני רחל. עניין זה של השלמות מסביר את התוספת שנוספה לגבי מנשה לבדו:

¹ רשימת הדגלים (בכל "דגל" שלושה שבטים), במ' ב: א-לא.

² יכולנו ליישב זאת במגמה שלא לקפח את בנה השני של רחל, אחרי שכבר נמנה בן של בנה הראשון, הוא יוסף. על סידור הרשימה על-פי דגלי המדבר בלבד (שני הראשונים לכל דגל) ראו גם את מאמרו של מ' כהן, "יחד שבטי ישראל", ב**שדה חמד** מ(ג), תשנ"ז, עמ' 9 - 17; לענייננו: עמ' 12 - 13.

"למטה יוסף למטה מנשה" (יג:יא); שכן היא באה לומר: אחר שנמנה קודם שבט אפרים, שהוא רק חלק ממטה יוסף, עדיין יש להשלים את מטה מנשה.³ אחרונים נמנים שבטי השפחות. בבני השפחות אין הכתוב מונה אותם לפי סדר לידתם, אלא תחילה נמנים שלושת השבטים שעל הדגל הרביעי של מחנה ישראל, ואליהם צורף גד, גם הוא מבני השפחות, אך כבכור שפחתה של לאה צורף בדגלים למחנה השני של בני לאה. אף כי ראינו את סדר המרגלים כסדר האימהות ולידותיהן, עדיין קשה, למה דווקא כאן נקט הכתוב סדר מיוחד זה.

ב. על חטא המרגלים

מה גרם לכישלון החמור של המרגלים? הרבה נכתב על כך, וכאן נרצה להאיר את הצד החברתי-הנהגתי. מי שלח אותם? בראש הפרשה אומר ה' למשה "שלח לך אנשים" (יג:ב): משה, מנהיג האומה, הוא השולח. המשך הפסוק: "איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו". סופו של הפסוק מבהיר מי הם השולחים (בלשון רבים): "כל נשיא בהם", דהיינו כל נשיא באותם בתי האבות, הם השבטים, הוא שישלח את האיש המתאים מתוך שבטו.⁴ אכן הגיוני הדבר. התרים הם שליחי השבטים, וממילא נשיא השבט, שהוא בעל הסמכות בכל שבט, הוא שיבחר כשליח את מי שהוא נותן בו אמון.

נמצא שהיה פה כפל סמכויות, וממילא בלבול סמכויות: כל מרגל הוא גם שליח שבטו, וגם שליחו של משה. על כן נאמר והודגש למשה: שלח לך אנשים; דאג שאתה תהיה השולח העיקרי ובעל סמכות-העל. עם זאת מובן, שהתרים עצמם ראו את מחויבותם העיקרית לחוגם המצומצם, לשבט, ולכן בשוכם נאמר: "וילכו ויבאו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל" (יג:כו), ומיד מודגש: "וישיבו אתם ואת כל העדה" (שם). נדמה לעצמנו: שליחות ריגול, ואת המידע מביאים לא רק למטכ"ל, לשר הביטחון, אלא אל כל העם! בזה חורגים המרגלים מסמכותם: על המרגל להביא מידע, ואולם ניתוח המידע והסקת המסקנות הם מעניינם של אגף המודיעין והמטכ"ל. וכאן בפרשתנו, כשנישאים המרגלים על רוח ההמון, מיד פורשים לפניו את מסקנותיהם: "וגם זבת חלב ודבש היא, וזה פריה", אך מיד רומזים הם על הקשיים: "אפס כי עז העם הישב בארץ" (יג:כז-כח). העם מתחיל להתלונן ולהתמרד עד כי "יָהֵס כָּלֵב אֶת הָעָם אֶל מֹשֶׁה" (שם:ל),⁵ ואז מסיקים המרגלים במפורש: "לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו" (שם, לא).

על עירוב הסמכויות נוסף העירוב בהגדרת משימת הריגול (יג:כ). מצד אחד - ריגול צבאי מובהק: "וראיתם את הארץ מה היא ואת העם הישב עליה, החזק הוא הרפה, המעט הוא אם רב" (יח), וגם על הערים "הבמחנים אם במבצרים"; מצד שני - מידע כלכלי-חקלאי על הארץ: "הטובה היא אם רעה" (יט), "השמנה היא אם רזה, היש בה עץ אם אין" (כ), וגם דוגמאות מפרייה יביאו ויראו לעדה. המידע החקלאי על פוריותה של הארץ בא לעודד את רוח העם, שכדאי להם להילחם כדי לכבוש ארץ טובה ועשירה. ברור שאת המידע הזה ראוי לספר ישירות לעם, ואכן כך עשו התרים את הארץ, ופתחו את דבריהם לעם: "ויספרו לו (לעם) ויאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו (אתה משה) וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה" (כז). ומן המידע החיובי הזה על טובה של הארץ עברו מיד, תוך שימוש במילית הניגוד "אפס", אל המידע השלילי על הקשיים הצפויים בכיבושה, מידע שיש לאמרו להנהגה בלבד.

ראינו אפוא שאי-בהירות, גם לגבי סמכות השליחות וגם לגבי מהותה, היא שגרמה לאיבוד שליטתו של משה על המהלך, וממילא לחטא וגם לעונש, שהיה תוצאה טבעית של החטא: דור שהוא קטן אמונה ונרתע ממלחמה קשה אינו יכול ואינו ראוי לנחול את הארץ.

מנחם בן-ישר

המחלקה לתנ"ך ומכללת אשקלון

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

³ הסבר זה מייחד את סברת ביקורת הנוסח (ראו BHS על-אתר), שגם לפני "למטה אפרים" כתוב היה "למטה יוסף", מילים אלה נשמטו מתוך תאונה טקסטואלית, וזכר להן נותר בסוף הפסוק הקודם: "בן יוסף" (ז).

⁴ כך על-פי התרגום המיוחס ליונתן, וכן (כנראה בעקבותיו) חזקוני.

⁵ המשך הפסוק "ויאמר", על מי נאמר? לדעת הפרשנים: כלב. אך נראה שהאמירה היא של משה, שאם לא כן מדוע "אל משה"? וראו דבריו דב' א:כט-לג.